

DIYANET DERGİSİ

DİNİ - İLMİ - EDEBİ
ÜÇ AYLIK DERGİ

Temmuz - Ağustos - Eylül

1991

Cilt : 27 Sayı : 3

Diyanet İşleri
Başkanlığı Adına
İmtiyaz Sahibi

Ahmet GÜL

Dini Yayınlar Dairesi
Başkanı

Yazı İşleri Müdürü

Orhan BALCI

Süreli Yayınlar
Şube Müdürü

Mali Koordinatör

Salim GÜNEY

Yazı Tetkik Kurulu

Orhan BALCI

İbrahim URAL

Ekrem KELEŞ

Yayına Hazırlayanlar

Bilal KOÇ

Seyfeddin ERŞAHİN

Dr. Mediha Eldem Sk.
No. 35

Tlf : 135 52 73

Kocatepe / ANKARA

Dizgi ve Baskı

AYYILDIZ

MATBAASI A.Ş.

342 33 16 - 342 17 07

ANKARA

BU SAYIDA

Yaşadığımız Tek Gezegen Olan Dünya-
mıza İtina

Ahmet GÜL 3 - 4

Çevre Problemi Bir Kültür ve Terbiye
Problemidir

Hamdi MERT 5 - 12

Hacc'ın Amacı ve Hikmetleri

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU 13 - 22

Hz. İbrahim ve menasik-i Hacc'ın Mahiyeti

Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT 23 - 32

Türkiyede Özel Çevre ✓

Mustafa KETEN 33 - 35

Kimdim ?

Midhat Cemal 36

Çevre Kirliliğine Bir Başka Açıdan Bakış ✓

Doç. Dr. Musa K. YILMAZ 37 - 58

Hadisler Açısından Çevre İsrافی ✓

Doç. Dr. Talat SAKALLI 59 - 65

Neşve-i Tevhid

Kemal Edip KÜRKCÜOĞLU 66

Kaza Namazı Hususundaki Tereddütlerle
İlgili Bir Açıklama

İrfan YÜCEL 67 - 78

Çevre ve Orman

Sami Y. ÖLÇER 79 - 83

Mekke'ye Hac

Seyfeddin ERŞAHİN - Ercan ESER 85 - 90

Müslümanlıkta Hac Farızası

M. Asım KÖKSAL 91-101

Ailede Çocuk Eğitimi

Doç. Dr. M. Zeki DUMAN 103-116

Avusturya ve Türkiyede İlahiyat Yüksek
Okulları Üzerine Bazı Düşünceler

Mustafa TAVUKÇU 117-128

MEKKE'YE HAC^(*)

Dr. Victor DANNER
Indiana Üniversitesi
Orta Doğu Dilleri ve
Edebiyatları Bölümü
Öğretim Üyesi.

Tercüme Edenler :
Seyfeddin ERŞAHİN
Ercan EŞER

İslâm, Kıyamet Gününden önce insanlığa vahyedilen en son din ve Hz. Muhammed Hz. Âdem'le başlayan uzun Rasuller ve Nebiler zincirinin en son halkası olarak kabul edilir. Bu sebeple pek çok bakımdan, İslâm, kendisinde ve Peygamberinde önceki vahiylerin çoğu özelliklerini ve sıfatlarını toplar. Aynı şekilde, Hz. Peygamber, Hz. Âdem'e kadar uzanan Peygamberler halkasının bir çeşit terkihidir. İslâm'ın saf tevhid daveti —Allah'ın Birliği— daha önce vahyedilen fakat ihmalkârlık ve dünyaperestlik ile kaplanan ilahi davetlerin yeniden bir tasdiki ve teyididir. İslâm, Hz. İbrahim'in davetinin de bir tasdik ve teyididir. Fakat Hz. İbrahim'in bu daveti Yahudilikte "Seçilmiş Millet" kavramıyla, Hristiyanlıkta ise "teslis öğretileriyle" tahsis edildi. Yahudilikteki ırk üstünlüğü inancı tevhide fikirlerin Yahudi ırkının dışındaki ırklara yayılmasını engellerken, Hristiyanlıktaki mesih inancı da Allah'ın birliği itikadını şüpheye düşürdü. İslâm, Hz. İbrahim'in saf tevhid akidesinin bir kurtuluş daveti olduğunda ısrarla, her hangi bir Seçilmiş Millet veya ilahi İnkarnasyonu kabul etmeyerek insanlığın ilk dinini teyid ve tasdik edip Tanrı'yı O'nun gerçek mutlakiyeti içinde yeniden ihya etti.

İslâm'ın Hz. İbrahim'in daveti ile olan bağlantısının en açık olduğu yer, dinin beşinci ve son rüknü olan hayatlarının sonuna doğru ifaya güç yetirebilen yetişkinleri bu görevi yerine getirmeye mecbur tutan hacdir. Mekke'ye olan hac, onun çok yönlü menâsiki içinde Hz. İbrahim'in daveti, karısı Hacer ve çocukları İsmail ile il-

(*) Bu makale Amerika'daki International Institute Of Islâmic Thought serisinden Islâmic Thought and Culture (ed. I.R. el-Faruqî, 14/1982 Maryland) adlı eserin 19-25. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

gili olaylar serisini bir bütün olarak kutlar. Eğer biz, Hac'daki Hz. İbrahim ve onun ailesi ile ilgili çeşitli unsurları incelersek daha çok anlarız ki İslâm'ın Hz. İbrahim'in yolunun bir devamı olduğu hususundaki talebi sadece Kur'ân'ın kutsi kelimelerine dayanmaz; aynı zamanda tarihi ve kutsi sözlü bir rivayete de dayanır ki bu rivayeti İslâm öncesinde Kâbe'yi kuşatan menâsikde ve bu tarihî mabede Hac etmede Bedevi Araplar hatıralarında canlı tutmuşlardır. Şunu hatırlıyalım ki tesadüfen Yahudilik ve Hristiyanlık Hz. İbrahim'e İshak'la bağlanırken, İslâm İsmail ile bağlıdır. Gerçekten Kuzeydeki Araplar, O'nu kendilerinin cediti kabul ederler ve Hz. Feygamber, diğer Araplar gibi, İsmail'e kadar giden bir şecereye sahiptir. Bu şecere çok sayıda Hadislerle ve Kâbe'yle ilgili menkıbelerle desteklenmiştir. Bu menkıbeler İslâm öncesi müşrik Araplar tarafından, onların bu tarihi bina ile olan dini bağlarının bir parçası olarak rivayet edildiler.

İslâmî anane kabul eder ki Kâbe'nin orjinali dünyevi değil semavidir. Gerçekten, Mekke'deki Kâbe'nin yeryüzünün merkezi olduğu gibi varlığın merkezi olan bir kaç semavi Kâbe daha vardır. İbnu'l-Arabi ve diğer müslüman hakîmlerin dediği gibi Kâbe'nin ilk orjinali ilahi Kürsi (Arş) tır ki onun etrafında melek tabiatlı kalabalıklar tavaf ederler. Bu tavaf Mekke'deki müminlerin yeryüzündeki Kâbe'yi tavafları için bir örnektir. Bu bakımdan Mekke'deki Kâbe, kainatın kaynağı ve merkezi olan ilahî Kürsi'nin bir sembolüdür. Şimdi, bazı müslümanların Kâinatın yaratılışıyla ilgili kimi esatirindeki Kâbe, dünyevi varoluşun bir çeşit ilk şekillenmesinin kaynağıdır. O yeryüzünün merkezi ve göbeğidir. Çünkü o, kendisini ilahi Kürsi'ye bağlayan eksen üzerine oturtulmuştur.

Bazı tarihî rivayetlere göre Kâbe'nin temellerini ilk kuran Hz. Âdem'dir, ki o Kâbe Nuh Tufanı'ndan sonra kayboldu. Fakat Hz. Âdem'in zamanında bu kutsal mabed mücevher görünüşlü, parlak taşlardan yapılmış bir çadır şeklinde; ve o zaman Hz. Âdem için bir oturak olan Haceru'l-Esved beyaz mücevher görünüşlü bir taş idi. Daha sonraları ona dokunanların günahları onda iz bıraktıkça onun rengi siyaha dönüştü. Bu rivayet, sezdiğimiz kadarıyla, en eski insanlığın manevi hayata yaklaşımı ile ilgili bir şeyler taşımaya çalışır. Yani bu tarihî eski mabedin parlaklığı ve onun meşhur taşı (Haceru'l-Esved), hırs ve cehaletin insanlığın ve onun mabetlerinin karanlık maddelere dönmeden önceki zamanı arar. Daha sonraları insanların kalbleri taşlara, mabetleri de Kâbe'ye benzedi. Bu, Kâbe'nin kaynağı üzerine eski bir rivayettir.

Bir başka rivayet bize şunu anlatır : Hz. İbrahim ve oğlu İsmail Kâbe'yi ya tamir ettiler, veya ilk defa bina ettiler(*). Hatırlanacağı gibi, Hz. İbrahim, karısı Hacer ve oğlu İsmail'i Arabistan'a götürüp bıraktı. Hacer'in oğluna su bulmak için olan çabalarının hatırasını, hacılar Safa ve Merve tepeleri arasında yedi kere sağ yaparak yağ ederler. Hacıların hâlâ suyunu kullandığı zezem kuyusu, Hacer'e ilahî bir karşılık idi. Bir rivayete göre, tam İsmail'i susuzluktan kurtarma anında Hz. Cebrail'in topuğu kuyuyu ortaya çıkardı. İsmail ve annesi Hacer, Kâbe'nin bir köşesinden sadece bir kaç ayak uzakta bir yere gömüldüler. Rivayetlerin işaret ettiğine göre Harem'de bir kaç bina ve nokta vardır ki Hz. İbrahim Kâbe'yi inşa ederken onun üzerinde ayakta durdu. Onun ayak izleri hala yumuşak taşa görülebilir.

Hız. İbrahim'in zamanına kadar giden gerçek hac müessesesine müşrik Araplar tarafından ilave edilen tek şey Kâbe'nin içinde bulunan putlar idi. Hz. Peygamber 360 tane putu kırarak ve çıplak olarak Kâbe'nin tavafını yasaklayarak hacın menasikini putperest cilalardan temizlendi ve onlar Hz. İbrahim'in bıraktığı duruma getirdi. Bir kimsenin, hacın menasikinin eskiliği ve Hz. İbrahim ve İsmail ile ilişkileri konusunda şüphe etmesi için yeterli bir sebep yoktur. İslâm'la ilgili tarihi olaylar düşünüldüğünde Araplar 7. yüzyılda dünya sahnesine çıktıklarında onların lisanları Sami lisanlarının en yenisi idi. Fakat o aynı zamanda ana Sami lisana diğerlerinden daha yakın idi. Eğer Araplar Kâbe'ye olan alâkalarını unutmuş olsalardı, yüzyıllar boyunca lisanlarını bozulmamış olarak koruyamayacaklardı. Onların sözlü edebiyatının ve kabilevi hikâyelerinin hazinesi gibi hizmet eden Arapların hafızası, Bedevi Arapların varolmasında rol oynayan Hz. İbrahim ve İsmail gibi şahsiyetleri unutamaz. Eğer bu böyle ise, Kâbe ve Hac bugün yüzündeki en eski mabed ve ibadettir. Bu konuda Kur'an şöyle buyurur : "Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de dünyalar için mübarek ve doğru yol gösteren Kâbe'dir. Orada apaçık deliller vardır. Kim oraya girerse güvenlik içinde olur; oraya yol bulabilen insana Allah için Kâbe'yi hac etmesi gereklidir. (Âli İmran, 96-97)

Hacın sembolik manasında. Hüküm Günü'nden önce, ilahî varlıkla bir çeşit vuslat vardır. Hakikaten hacılar, hayatlarının son-

(*) Bu başka bir eski rivayet değildir. O bizzat Kur'an-ı Kerim'in Bakara Sûresinin 125-28. âyetlerinde bildirilmiştir. (Yayınlayanın notu.)

larına doğru hacca gitmeye çalışırlar, hatta Mekke'de ölmeyi bir lütf olarak kabul ederler. Bütün bunlar, İslâm'ın şartının bir çeşit hükmi özelliğine işaret eder. Hacıların, iki düz ve beyaz kumaş parçasından müteşekkil ihram ve muhrimlere farz kılınan muharremat, ilahi huzurla karşılaşmanın bir seviyesini görürler. Bu karşılaşma ile, fani dünyadaki sosyal hiyerarşinin tümü ortadan kalkar. Hayvanları avlayarak, veya bitkileri kopararak İlahi huzurda canlıları öldürmek, şehvi arzularla uğraşmak gibi meseleler konumuzun dışındadır. Çünkü Fıkıh onların hepsini, müminleri ilahî lutuflara meyilli bir tarzda tutmak için yasaklar.

Kâbe bizzat İslâm Dünyasının merkezi ve bütün günlük namazların birleştirici noktası olarak gerçekte İslâm'ın kalbidir. İbn-i Arabî, Kâbe'yi müminin kalbiyle ve tavaf eden hacıları da müminin düşünceleriyle mukayese eder. Kâbe'yi ziyaret eden iyi ve kötü hacılar olduğu kalbte de dolaşan iyi ve kötü düşünceler vardır. Kâbe, taştan başka bir şey değil, fakat ilahî huzura ulaştıracak mukaddes bir vasıta olarak rol oynar. İlk defa Kâbe'yi siyah örtülere bürünmüş olarak gören hacı, devamlı olarak derunî duygularına dalar. O (Kâbe) orijinal her şeyin aslının görünen bir sembolü ve Kâinatın merkezidir. Kâbe'nin tavafı, hem hacca başlayan hem de Mekke'den ayrılan için farklı zihnî şartlar altında, ilahî huzurla ikili bir yüz-yüze gelmedir. Başlangıçta hacının fiillerinin (ibadetlerinin) kabul göreceği ümitleri vardır, sonunda ise muttakî müslüman selametle kendi iç huzuruyla oradan uzaklaşır.

Kâbe'nin mukaddeslik vasfı, açıkca, binanın doğu köşesindeki Hacer'ül-Esved'e karşı olan hukukla belirlenmiş fiillerle gösterilir. Tarihi eski binanın etrafında tavafını yaparken, hacı ya Hacer'ül-Esved'i öpmeli, en azından ona dokunmalı veya selâmlamalıdır. Eğer o taş sembolizimden yoksun olsaydı, bu "fiili yapmanın" bir mânası olmazdı. Geleneksel olarak, Kâbe "Allah'ın dünyada sağ eli" kabul edilir. Böylece hacı taşı öperek veya dokunarak, Kâbe'nin Rabı olan Allah'la ahdini yeniler. Aşağı yukarı aynı tarzda, bir insan arkadaşıyla tokalaşmasıyla bir ahdi yeniler. Fakat aynı zamanda, Kâbe ile iç bölüme açılan kapı arasındaki duvarın bir bölümü olan Mültezem vardır. Orada, hacılar bu duvara karşı namaz kılarken göğüslerini sıkıştırırlar, nefeslerini tutarlar. Eğer duvar yüce bir önemi olmayan, basitçe bir taş yığımından ibaret olsaydı onlar bunu yapmazlardı.

Haccın menasikleri düzenli olarak sadece beş gün devam eder. Zilhicce ayının sekizinci gününden başlar ve onüçüncü gününde sona erer. Fakat bazı hacılar daha önceden ayrılırlar. Esas menasik, Kâbe'yi tavaf etmek, Safa ile Merve arasında say yapmak, Arafat'ta vakfeye durmak, şeytan taşlamak ve kurban kesmektir. Bütün bunların Mekke ve Arafat arasında vuku bulması; Müzdelife ile Mina'nın dahil olması onların da sahip oldukları önemi gösterir. Bu menasikin en önemli bir nişanesi, öğleden kısa bir müddet sonra güneş batımına kadar, Arafat'ta vakfeye durmaktır. Bu açıkca Kıyamet Gününde bütün insanların bir arada toplanmasına benzer. Güneşin açık havada Mekke üzerindeki durumu ilahi varlığın bütün yaratıklar arasındaki durumunu temsil eder(*) Bu münasebetle yine ilgili olan şudur: Zilhicce ayında Arafat'ı terk edip ve gece yarısına kadar Müzdelife'de kaldıktan sonra onuncu gün Mina'ya hareket etmek, güneş doğmadan önce vuku bulmak zordur. Güneşin Arafat üzerine doğması ve hacıların güneş doğmadan Mina'ya hareket etme mecburiyetleri, yine gösteriyor ki İslâm, yukarıda belirtilen ibadetleri yerine getirmek için, zamanı belirlemede güneşi bir vasıta olarak kabul ederken, onu (Güneşi) ilahlaştırmak için yapılan bütün teşebbüslere de engel olur.

Zilhicce'nin onuncu gününde icra edilen kurban, bildiğimiz gibi, bütün İslâm Dünyasında devamlı olarak kutlanır(**) Vakfeye duruş insana tekrar halifelik veya Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olma değerini vermektedir. Halife olarak, insan kendi kapasitesinde bu dünyanın merkezi veya eksenidir. Mina'da üç taş atmayla temsil edilen şeytan lanetlenmesi ile yardımcı ibadeti unutmamalıyız. Hadis onu içermektedir ki şeytan, orada Hz. İbrahim'e göründü, o taş atmak suretiyle şeytanı kovdu. Bazı haberlerde şeytanın kovulması Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'i kurban etmesi ile ilgilidir. Kurbandan önce ve sonra hacıların yedi taş atması, Hz. İbrahim'in şeytanı taşlamasının bir hatırasıdır. Kurban kesme, taşlama, saç ve tırnakları kesme Zilhicce'nin onunda icra olunur. Takip eden üç gün ki ilave taşlamalar yapılır, gerçek olarak sevinç günleridir. Ondan sonra Kâbe'nin veda tavafı takip eder ve hac sona erer.

(*) Bilinmelidir ki müslümanlara göre kesinlikle yaratıklardan hiç birşey Allah'ı temsil etmez. (Yayınlayanın notu.)

(**) Kurban Bayramı günlerinde gerekli şartları taşıyan müslümanların kestikleri udhiye kurbanı ile hacıların Mina'da veya Harem-i Mekke'de kestikleri, birbirinden farklıdır. (Diyânet Dergisi)

Elbette söylemeye hacet yoktur ki hacdaki farklı fiiler manevi öneme sahiptirler. Şüphesiz, Gazali, İbn-i Arabi ve diğer birçok müslüman hakîmler zahiri fiilerin gizli manalarını düşünerek, bütün olarak haccın derunî özelliğini açıklamışlardır. Gerçekte de, İslamın eşitlik anlayışı ve İslam Dünyasının birliği hacda zuhur eder. Fakat bütün bunlar zahiri olaylardır. Hz. Peygamber haccı, sadece tamamıyla Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hacerin etrafında cereyan eden olayların bir hatırası olarak tesis etmedi. Hac ölüm anında ve Cennete girmede bir kurtuluş vesilesi olarak değerlendirilmelidir. O tamamıyla zahiri fiiler serisinden ibarettir. Onun böyle bir ilişkiye sahip olması çeşitli bölümlerinin manevi karakterinde görülür. Allah'ın rahmeti ve lütfu, hacda niyeti ve amelleri halis olan kimseyedir. Kişinin bu lütuf ve rahmetleri kazanabilmesi onun iç temizliğine bağlıdır. Ebu Yezid el-Bistami (Bayazid-i Bestami) bu manevi gelişme hakkında şöyle der : "Birinci hac edişimde sadece mabedi (Kâbeyi) gördüm, ikincisinde hem mabedi hem de mabedin Rabbini, üçüncüsünde ise sadece Rabbi gördüm." Şüphesiz ki hac boyunca ilahi varlıktan haberdar olma, onun başarılı tamamlanışı için gerekli bir ön hazırlıktır. Halbuki onun unutulması, rahmetsiz (lütufsuz) sade fiziki bir ifa olur. El-Hucvirî der ki : "Mekke'de Allah'tan gafil olan kimse sanki kendi evinde Allah'tan gafil olan gibidir. Her kim ki evinde Allah'la beraber ise aynı durumda Mekke'de de Allah ile beraber olmuş gibidir." Bu ifadelerin arkasında şu hakikat vardır : Mekke'ye hacca gitmek, bir kimsenin kalbindeki dahili haccın dış yansımasıdır ki o kalp bir kimsenin varlığının Kâbesidir.